Celebrating 25th Anniversary:

Pradhan Mantri Gram SadakYojana (PMGSY) Transforming Rural Connectivity in India

25ਵੀਂ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢ ਦਾ ਜਸ਼ਨ:

ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਗ੍ਰਾਮ ਸੜਕ ਯੋਜਨਾ (PMGSY) ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੰਪਰਕ

ਮੁੱਖ ਗੱਲਾਂ

- PMGSY ਦੇ ਤਹਿਤ ਹੁਣ ਤੱਕ **8,25,114** ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸੜਕਾਂ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ **7,87,520** ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।
- PMGSY–III ਅਧੀਨ, **1,22,393 ਕਿਲੋਮੀਟਰ** ਮਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਅਤੇ **1,01,623 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦਾ** ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।
- PMGSY-IV (2024-29) ਦੇ ਤਹਿਤ, **70,125 ਕਰੋੜ** ਰੁਪਏ ਦੇ ਖਰਚ ਨਾਲ **25,000 ਬਸਤੀਆਂ ਨੂੰ 62,500 ਕਿਲੋਮੀਟਰ** ਸੜਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ।
- OMMAS, e-MARG, GPS ਟਰੈਕਿੰਗ, ਅਤੇ ਤਿੰਨ-ਪੱਧਰੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਰਾਹੀਂ ਅਸਲ-ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਸੜਕੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਥੰਮ੍ਹ ਹੈ, ਜੋ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਆਮਦਨ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਤਪਾਦਕ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਘਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। 2025 ਵਿੱਚ 25 ਸਾਲ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, **ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਗ੍ਰਾਮ ਸੜਕ ਯੋਜਨਾ (PMGSY)** ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰੀ ਹੈ। **25 ਦਸੰਬਰ 2000** ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਅਣ-ਜੁੜੇ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਬਸਤੀਆਂ

ਨਾਲ ਹਰ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਸੰਪਰਕ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਕਾਸ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੱਕ ਬਿਹਤਰ ਪਹੁੰਚ, ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਹਟਾਉਣ ਦੇ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਸਮਰਥਕ ਵਜੋਂ ਉਭਰਿਆ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ, PMGSY ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਬਾਜ਼ਾਰ ਏਕੀਕਰਣ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਬਿਹਤਰ ਕੀਮਤ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦੇਣ, ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਦੇ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਚਾਲਕ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਹ ਨਤੀਜੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕਨੈਕਟੀਵਿਟੀ ਤੋਂ ਏਕੀਕਰਣ ਤੱਕ: ਪੀਐੱਮਜੀਐੱਸਵਾਈ ਅਧੀਨ ਪੜਾਅਵਾਰ ਪ੍ਰਗਤੀ

ਆਪਣੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਗ੍ਰਾਮ ਸੜਕ ਯੋਜਨਾ (PMGSY) ਨੇ ਕੁੱਲ **8,25,114 ਕਿਲੋਮੀਟਰ** ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸੜਕਾਂ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ **7,87,520 ਕਿਲੋਮੀਟਰ** ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਪੂਰਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਦਸੰਬਰ 2025 ਤੱਕ ਲਗਭਗ 95 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਭੌਤਿਕ ਪ੍ਰਗਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹਾਲ ਹੀ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਗ੍ਰਾਮ ਸੜਕ ਯੋਜਨਾ (**PMGSY**) ਲਈ ਬਜਟ ਵੰਡ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸੜਕ ਸੰਪਰਕ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ 'ਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਜ਼ੋਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। **ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2025-26** ਲਈ , ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ **19,000 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ** ਅਲਾਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ , ਜੋ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ, ਹਰ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਸੜਕ ਸੰਪਰਕ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਮੌਕਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਸਮਰਥਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਹੈ।

ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਗ੍ਰਾਮ ਸੜਕ ਯੋਜਨਾ (PMGSY) ਪੜਾਅ - I (2000)

2000 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ ਯੋਗ, ਪਹਿਲਾਂ ਗੈਰ-ਜੁੜੇ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਬਸਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਸੜਕ ਸੰਪਰਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ, ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਸਰਵ ਵਿਆਪਕ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਨੀਂਹ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ। ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਦੇ ਤਹਿਤ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ **1,63,339 ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਬਸਤੀਆਂ** ਲਈ ਸੜਕ ਸੰਪਰਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

PMGSY ਪੜਾਅ - II (2013)

2013 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸੜਕੀ ਨੈੱਟਵਰਕ ਨੂੰ **ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਇਕਜੁੱਟ ਕਰਨ** 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਵਾਜਾਈ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ, ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ, ਵਿਕਾਸ ਕੇਂਦਰਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਕੇਂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਵਾਲੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੂਟਾਂ ਦੇ ਅਪਗ੍ਰੇਡੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਖੱਬੇ ਪੱਖੀ ਅੱਤਵਾਦ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਸੜਕ ਸੰਪਰਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ (RCPLWEA) - (2016)

2016 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਖੱਬੇ ਪੱਖੀ ਅਤਿਵਾਦ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਖੇਤਰ (RCPLWEA) ਲਈ ਸੜਕ ਸੰਪਰਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, **ਨੌਂ ਰਾਜਾਂ** - ਆਂਧਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਬਿਹਾਰ, ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ, ਝਾਰਖੰਡ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ, ਓਡੀਸ਼ਾ, ਤੇਲੰਗਾਨਾ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ 44 ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਖੱਬੇ ਪੱਖੀ ਅਤਿਵਾਦ (LWE) ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਅਤੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ **ਕਵਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਹੈ।**

ਇਹ ਸਕੀਮ ਦੋਹਰੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ:

- ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਲਾਂ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਵਧਾ ਕੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ।
- ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਅਤੇ ਪਛੜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ, ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ।

PMGSY ਪੜਾਅ III- (2019)

2019 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਤੀਜੇ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ 1,25,000 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੇ ਰੂਟਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਲਿੰਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪਗ੍ਰੇਡ ਕਰਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਬਸਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਪਰਕ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਬਾਜ਼ਾਰ (GrAM), ਉੱਚ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਸਹੂਲਤਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਦਸੰਬਰ 2025 ਤੱਕ, ਕੁੱਲ ਟੀਚੇ ਵਿੱਚੋਂ, **1,22,393 ਕਿਲੋਮੀਟਰ** ਸੜਕ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ **1,01,623 ਕਿਲੋਮੀਟਰ** (83%) ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। PMGSY-III ਨੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਨਾਲ ਬਿਹਤਰ ਏਕੀਕਰਣ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਵਧਾਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ।

PMGSY ਪੜਾਅ - IV (2024)

ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2024-25 ਤੋਂ 2028-29 ਤੱਕ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦੌਰਾਨ ਕੁੱਲ 62,500 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਸੜਕ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੁੱਲ ਵਿੱਤੀ ਖਰਚ **70,125 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ।** ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਗ੍ਰਾਮ ਸੜਕ ਯੋਜਨਾ (PMGSY) ਦੇ ਪੜਾਅ IV ਦਾ ਉਦੇਸ਼ 2011 ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ, **25,000** ਗੈਰ-ਜੁੜੇ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਬਸਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਸੜਕ ਸੰਪਰਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ :

- ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ 500 ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲੇ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ,
- ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਹਿਮਾਲੀਅਨ ਰਾਜਾਂ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ 250 ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਅਤੇ
- ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸਥਾਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਬਾਇਲੀ (ਅਨੁਸੂਚੀ V) ਖੇਤਰ, ਖਾਹਿਸ਼ੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ/ਬਲਾਕ, ਅਤੇ ਮਾਰੂਥਲ ਖੇਤਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸੜਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਉੱਨਤ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ

ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਉਪਾਵਾਂ ਨੇ PMGSY ਅਧੀਨ ਬਣੀਆਂ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ, ਟਿਕਾਊਤਾ ਅਤੇ ਸਥਿਰਤਾ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। PMGSY ਸੜਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਉੱਨਤ ਡਿਜੀਟਲ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਅਤੇ ਔਨਲਾਈਨ ਪਲੈਟਫਾਰਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਕੁਸ਼ਲਤਾ, ਪਾਰਦਰਸ਼ਿਤਾ ਅਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਔਨਲਾਈਨ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਨਿਗਰਾਨੀ, ਅਤੇ ਲੇਖਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (OMMAS)

ਔਨਲਾਈਨ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਲੇਖਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (**OMMAS) ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਗ੍ਰਾਮ ਸੜਕ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਅਸਲ-ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ,** ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਟੀਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ ਰਹੇ। ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ **(PMIS)** ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ , ਇਸ ਨੂੰ PMGSY-III ਅਧੀਨ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹਰੇਕ ਸੜਕ ਲਈ ਨਿਰਮਾਣ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ OMMAS ਦੇ ਅੰਦਰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

OMMAS ਸੁਤੰਤਰ ਗੁਣਵੱਤਾ ਮੌਨੀਟਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਕੈਪਚਰ ਕਰਕੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਭਰੋਸਾ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। **ਨੈਸ਼ਨਲ ਕੁਆਲਿਟੀ ਮੌਨੀਟਰਾਂ (NQMs)** ਅਤੇ **ਸਟੇਟ ਕੁਆਲਿਟੀ ਮਾਨੀਟਰਾਂ (SQMs) ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਨੂੰ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨਿਗਰਾਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (QMS)** ਮੋਬਾਈਲ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਅਪਲੋਡ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ , ਨਾਲ ਹੀ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਜੀਓ-ਟੈਗ ਕੀਤੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ OMMAS ਪੋਰਟਲ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਢਾਂਚਾ ਅਸਲ-ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨਿਗਰਾਨੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਡਿਲੀਵਰੀ ਵਿੱਚ ਪਾਰਦਰਸ਼ਿਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਈ-ਮਾਰਗ (ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ)

PMGSY ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ (e-MARG) ਪਲੈਟਫਾਰਮ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ PMGSY ਸੜਕ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਮਿਤੀ ਤੋਂ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਲਈ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਨਿਗਰਾਨੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਜੋ ਕਿ **ਨੁਕਸ ਦੇਣਦਾਰੀ ਅਵਧੀ (DLP) ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ।** ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਭੁਗਤਾਨਾਂ ਲਈ

ਇੱਕ ਸਮਰਪਿਤ ਸਾਫਟਵੇਅਰ ਮੌਡੀਊਲ ਵਜੋਂ e-MARG ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੇ ਨਾਲ, DLP ਦੌਰਾਨ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਭੁਗਤਾਨ ਹੁਣ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੜਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ-ਅਧਾਰਿਤ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ PMGSY ਸੰਪਤੀਆਂ ਦੀ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਟਿਕਾਊਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਹੈ।

ਗਲੋਬਲ ਪੋਜੀਸ਼ਨਿੰਗ ਸਿਸਟਮ (GPS) ਦੀ ਵਰਤੋਂ

ਸੜਕ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਪਾਰਦਰਸ਼ਤਾ ਅਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ, PMGSY III ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲਾਗੂਕਰਨ ਇਕਾਈਆਂ (PIUs) ਦੁਆਰਾ ਤੈਨਾਤੀ ਸਾਰੇ ਵਾਹਨਾਂ, ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਅਤੇ ਉਪਕਰਣਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ **GPS-ਸਮਰੱਥ ਵਾਹਨ ਟਰੈਕਿੰਗ ਸਿਸਟਮ (VTS)** ਦੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਥਾਪਨਾ ਮਈ 2022 ਤੋਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਧੀ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਤੈਨਾਤੀ ਅਤੇ ਸੰਚਾਲਨ ਅਵਧੀ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਨਿਗਰਾਨੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸੜਕ ਗੁਣਵੱਤਾ ਮਿਆਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਮਜ਼ਬੂਤ ਤਕਨੀਕੀ ਮਿਆਰ

ਸੜਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪੱਖੋਂ ਟਿਕਾਊ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਉੱਨਤ ਨਿਰਮਾਣ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਸਬੂਤਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ, **ਇੰਡੀਅਨ ਰੋਡਜ਼ ਕਾਂਗਰਸ (IRC)** ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਨਵੀਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਨਵੇਂ ਮਾਪਦੰਡ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਮਾਰਗ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਫਲਾਈ ਐਸ਼, ਸਲੈਗ, ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਢਾਹੁਣ ਵਾਲਾ ਕੂੜਾ, ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਪਲਾਸਟਿਕ, ਕਰੰਬ ਰਬੜ ਸੋਧਿਆ ਬਿਟੂਮੇਨ, ਜੀਓਸਿੰਥੈਟਿਕਸ, ਬਾਇਓ-ਬਿਟੂਮੇਨ ਅਤੇ ਬਾਇਓ-ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਉਪਾਅ ਸਮੇਤ ਵਾਤਾਵਰਣ-ਅਨੁਕੂਲ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੈਨਾਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਵਹਾਰਕਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ।

ਨਵੀਨਤਾ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਲਚਕੀਲਾਪਣ

ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ ਨਿਰਮਾਣ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਕੋਲਡ ਮਿਕਸ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਮੁੜ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਨੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਟਿਕਾਊਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਹੈ। ਜੁਲਾਈ 2025 ਤੱਕ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਿਕਾਊ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ 1.24 ਲੱਖ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਲਚਕੀਲੇ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ-ਅਨੁਕੂਲ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਇੱਕ ਰਣਨੀਤਕ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਤਿੰਨ-ਪੱਧਰੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨਿਗਰਾਨੀ

ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਟਿਕਾਊਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ **ਤਿੰਨ-ਪੱਧਰੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨਿਗਰਾਨੀ** ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਸੰਸਥਾਗਤ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

- **ਪੜਾਅ 1** : ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਖੇਤਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਜਾਂਚ।
- **ਟੀਅਰ 2** : ਸੁਤੰਤਰ ਸਟੇਟ ਕੁਆਲਿਟੀ ਮੌਨੀਟਰਾਂ (SQMs) ਦੁਆਰਾ ਨਿਰੀਖਣ।
- **ਟੀਅਰ 3** : ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨਿਗਰਾਨੀ (NQMs) ਦੁਆਰਾ ਅਚਾਨਕ ਆਡਿਟ।

ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਗਤੀ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਔਨਲਾਈਨ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਲੇਖਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (OMMAS) ਰਾਹੀਂ ਅਸਲ-ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਿੱਟਾ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ **ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਗ੍ਰਾਮ ਸੜਕ ਯੋਜਨਾ (PMGSY) 2025 ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ 25 ਸਾਲਾਂ ਨੂੰ** ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ , ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਵਿਕਾਸ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਇੱਕ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਥੰਮ੍ਹ ਵਜੋਂ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਮਨਜ਼ੂਰਸ਼ੁਦਾ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਦਾ ਲਗਭਗ **96 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ** ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ, ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੇ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਪਹੁੰਚਯੋਗਤਾ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਬਾਜ਼ਾਰ ਸੰਪਰਕਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। PMGSY ਦਾ ਪੜਾਅਵਾਰ ਵਿਕਾਸ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਪਰਕ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨੈੱਟਵਰਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕਜੁੱਟ ਕਰਨ, ਰਣਨੀਤਕ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਲਿੰਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ, ਅਤੇ ਪੜਾਅ IV ਦੇ ਤਹਿਤ ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਆਖਰੀ-ਮੀਲ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਤੱਕ ਹੋਇਆ ਹੈ। OMMAS, e-MARG, GPS-ਸਮਰੱਥ ਟਰੈਕਿੰਗ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤਿੰਨ-ਪੱਧਰੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਭਰੋਸਾ ਵਿਧੀ ਵਰਗੇ ਉੱਨਤ ਡਿਜੀਟਲ ਨਿਗਰਾਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਏਕੀਕਰਣ ਨੇ ਪਾਰਦਰਸ਼ਿਤਾ, ਜਵਾਬਦੇਹੀ, ਟਿਕਾਊਤਾ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਲਚਕਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਟੀਚਿਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, PMGSY ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਤੋਂ ਪਰੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਥਿਰਤਾ, ਗਰੀਬੀ ਘਟਾਉਣ ਅਤੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ

Press Information Bureau

https://www.pib.gov.in/PressNoteDetails.aspx?NoteId=155199&ModuleId=3®=3&lang=1

ਲੋਕ ਸਭਾ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਭਾ ਦੇ ਸਵਾਲ

https://sansad.in/getFile/annex/269/AU721_d4mLjX.pdf?source=pqars
https://sansad.in/getFile/loksabhaquestions/annex/185/AS321_1O3k2I.pdf?source=pqals

ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰਾਲਾ

https://www.civilapps.in/files/PMGSY/PMGSY-IV/1-Overview.pdf https://pmgsy.nic.in/sites/default/files/circular/GuidelinesfirsttierQM.pdf
https://omms.nic.in/dbweb/
https://pmgsy.dord.gov.in/dbweb/Home/PMGSYIII
https://pmgsy.dord.gov.in/dbweb/Home/HabitationCoverage
https://pmgsy.dord.gov.in/dbweb/Home/TableView

ਪੀਡੀਐਫਫਾਈਲਲਈਇੱਥੇਕਲਿੱਕਕਰੋ।

***

ਪੀਆਈਬੀ ਰਿਸਰਚ